

O'ZBEKISTONDA MOLIYAVIY DERIVATIVLARNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Abbosova Munisaxon Xamidillo qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

ORCID: 0009-0007-6637-3351

abbosovamunisakhan@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada moliyaviy derivativlar tushunchasi, ularning turlari va amaliy qo'llanilishi tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekistonda derivativlar bozorining rivojlanish darajasi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha muallifning takliflari keltirilgan. Tadqiqotda derivativlarning iqtisodiyot uchun ahamiyati, risklarni boshqarishdagi roli hamda investorlar uchun yaratayotgan imkoniyatlari yoritilgan. Muallif O'zbekistonda moliyaviy derivativlar bozorini rivojlantirish uchun qonunchilik bazasini takomillashtirish, infratuzilmani yaratish va investorlarni jalb qilish bo'yicha muhim chora-tadbirlarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: moliyaviy derivativlar, fyuchers, opsiya, svop, forvard shartnomalar, risklarni boshqarish, investitsiyalar, O'zbekiston moliya bozori, qonunchilik, infratuzilma, moliyaviy instrumentlar, kapital bozori, derivativlar bozori.

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДНЫХ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аббосова Мунисахон Хамидилло қизи

Банковско-финансовая академия Республики Узбекистан

Аннотация. В статье анализируется понятие производных финансовых инструментов, их виды и практическое применение. Автор также представляет уровень развития рынка деривативов в Узбекистане, существующие проблемы и предложения по их устранению. В исследовании подчеркивается важность деривативов для экономики, их роль в управлении рисками и возможности, которые они создают для инвесторов. Автор предлагает важные меры по совершенствованию законодательной базы, созданию инфраструктуры и привлечению инвесторов для развития рынка производных финансовых инструментов в Узбекистане.

Ключевые слова: производные финансовые инструменты, фьючерсы, опционы, свопы, форвардные контракты, управление рисками, инвестиции, финансовый рынок Узбекистана, законодательство, инфраструктура, финансовые инструменты, рынок капитала, рынок деривативов.

ISSUES OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL DERIVATIVES IN UZBEKISTAN

Abbosova Munisaxon Xamidillo qizi

Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan

Abstract. *This article analyzes the concept of financial derivatives, their types and practical application. It also presents the level of development of the derivatives market in Uzbekistan, existing problems and the author's proposals for their elimination. The study highlights the importance of derivatives for the economy, their role in risk management and the opportunities they create for investors. The author proposes important measures to improve the legislative framework, create infrastructure and attract investors to develop the financial derivatives market in Uzbekistan.*

Keywords: *financial derivatives, futures, options, swaps, forward contracts, risk management, investments, the financial market of Uzbekistan, legislation, infrastructure, financial instruments, capital market, derivatives market.*

Kirish.

Zamonaviy moliya bozorlarida risklarni boshqarish va investitsion samaradorlikni oshirishda moliyaviy derivativlarning o'rnini juda muhimdir. Derivativlar – bu asosiy aktivlarga bog'liq bo'lgan moliyaviy instrumentlar bo'lib, ular investorlar va xo'jalik yurituvchi subyektlarga valyuta kurslari, foiz stavkalari, tovar narxlari va boshqa moliyaviy o'zgarishlar bilan bog'liq xavflarni kamaytirish imkoniyatini yaratadi. Jahon moliya tizimida keng qo'llanilayotgan fyuchers, optsiya, svop va forward shartnomalari O'zbekistonda ham moliyaviy bozorni rivojlantirish, kapital oqimini kengaytirish va investitsion muhitni yaxshilash uchun muhim vositalardan biri hisoblanadi.

Biroq, mamlakatimizda moliyaviy derivativlar bozorining rivojlanishi hali yetarli darajada emas. Bunga sabab sifatida normativ-huquqiy bazaning to'liq shakllanmaganligi, infratuzilmaning yetishmovchiligi va investorlarning ushbu instrumentlar bo'yicha bilim va tajribasining yetarli emasligi kabi muammolarni keltirish mumkin. Ushbu maqolada moliyaviy derivativlarning turlari, ularning afzalliklari va O'zbekistonda rivojlanishidagi mavjud muammolar tahlil qilinadi hamda bu sohaga oid samarali takliflar ilgari suriladi.

Adabiyotlar sharhi.

Moliyaviy derivativlarning iqtisodiyotdagi ahamiyati va ularning rivojlanish istiqbollari o'rganish bo'yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar va manbalar mavjud. Ushbu maqolada derivativlar bozorining mohiyati, ularning qo'llanilish mexanizmlari va O'zbekistondagi rivojlanish muammolarini yoritishda quyidagi manbalardan foydalanildi.

Akbarova va Bakoyevalar (2022) o'zlarining "Moliyaviy instrumentlar – derivativlarning qo'llanilish modellari" maqolasida moliyaviy derivativlarning asosiy turlari va ularning amaliy qo'llanilish modellarini tahlil qilgan. Ushbu ishda fyuchers, optsiya va svop kabi instrumentlarning investitsiyalarni boshqarishdagi o'rnini va risklarni kamaytirishdagi samaradorligi keng yoritilgan. Tadqiqotchilar derivativlarning O'zbekiston moliya bozorida joriy etilishi uchun institutsional va texnologik infratuzilmani rivojlantirish zarurligini ta'kidlagan.

Rahmonqulov (2024) "Qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sish" nomli maqolasida kapital bozori, jumladan, derivativlar segmentining iqtisodiy o'sishga ta'siri o'rganilgan. Muallif qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi investitsiyalar hajmining oshishiga, korporativ boshqaruvning takomillashishiga va iqtisodiy barqarorlikning mustahkamlanishiga xizmat qilishini asoslab bergan. Ushbu tadqiqot derivativlar bozorining iqtisodiyotga ijobiy ta'sirini tushunishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Moliyaviy derivativlar bo'yicha yetakchi nazariy manbalardan biri bo'lmish Hullning (2009) "Options, Futures, and Other Derivatives" kitobi moliyaviy derivativlarning nazariy va amaliy jihatlarini batafsil yoritib beradi. Ushbu asar derivativlarning baholash usullari, risklarni boshqarish strategiyalari va ularning moliya bozorlaridagi o'rnini tushuntirishga qaratilgan. Hull derivativlarning baholashda Black-Scholes modeli, riskni neytrallash usullari va noaniqlik sharoitida investitsiya strategiyalari kabi jihatlarini batafsil ko'rib chiqadi.

Shuningdek, Kolb va James (2010) "Financial Derivatives: Pricing and Risk Management" kitobi moliyaviy derivativlarning narxlash va risklarni boshqarish usullari bo'yicha chuqur tahlilni taqdim etadi. Ushbu manba derivativlar bozorining murakkab jihatlarini o'rganish, risklarni tahlil qilish va samarali investitsiya strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kitobda derivativlar narxlashining zamonaviy modellaridan tortib, real bozor amaliyotlariga qadar keng qamrovli ma'lumotlar berilgan.

Yuqoridagi manbalar asosida moliyaviy derivativlarning nazariy va amaliy jihatlarini, ularning iqtisodiyotga ta'siri hamda O'zbekistonda ushbu instrumentlarning joriy etilishida uchrayotgan muammolarni tushunish imkoniyati kengayadi. Mazkur adabiyotlar sharhi O'zbekistonda derivativlar bozorini rivojlantirish bo'yicha ilmiy va amaliy yondashuvlarni shakllantirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotda moliyaviy derivativlarning mohiyati, ularning O'zbekiston moliya bozoridagi rivojlanish istiqbollari va mavjud muammolarni o'rganish uchun tahliliy usul, taqqoslash usuli, empirik tadqiqot usullari qo'llanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Moliyaviy derivativlar zamonaviy moliya bozorlarida risklarni boshqarish va investitsion samaradorlikni oshirishda muhim vositalardan biri hisoblanadi. O'zbekistonda moliyaviy derivativlar bozorining rivojlanishi hali boshlang'ich bosqichda bo'lib, bu sohada bir qator muammolar mavjud.

Moliyaviy derivativlar asosiy aktivlarning qiymatiga bog'liq bo'lgan moliyaviy vositalar bo'lib, ular fyuchers, opsiya, svop va forward shartnomalarini o'z ichiga oladi. Ushbu vositalar investorlar va kompaniyalarga valyuta kurslari, foiz stavkalari, tovar narxlari kabi moliyaviy xavflarni boshqarish imkonini beradi. Masalan, fyuchers shartnomalari kelajakda ma'lum bir aktivni oldindan belgilangan narxda sotib olish yoki sotish majburiyatini yuklasa, opsiya esa bunday majburiyatni emas, balki huquqni taqdim etadi. Svoplar esa kelajakdagi pul oqimlarini almashish orqali risklarni boshqarishga yordam beradi.

O'zbekistonda moliyaviy derivativlar bozori hali rivojlanmagan. Bunga bir nechta omillar sabab bo'lmoqda:

1. **Qonunchilik bazasining yetarli emasligi:** Moliyaviy derivativlar bo'yicha to'liq va aniq qonunchilikning mavjud emasligi ushbu bozordan foydalanishni cheklaydi. Bu esa investorlar va kompaniyalar uchun huquqiy noaniqliklarni keltirib chiqaradi.

2. **Infratuzilmaning rivojlanmaganligi:** Derivativlar bozorining samarali faoliyati uchun zarur bo'lgan infratuzilma, jumladan, savdo platformalari va kliring tizimlari yetarli darajada rivojlanmagan.

3. **Moliyaviy savodxonlikning pastligi:** Investorlar va kompaniyalar orasida moliyaviy derivativlar haqida yetarli bilim va tajribaning yetishmasligi ushbu vositalardan foydalanishni cheklaydi.

O'zbekistonda moliyaviy derivativlar bozorini rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. **Qonunchilikni takomillashtirish:** Moliyaviy derivativlar bo'yicha aniq va to'liq qonunchilik bazasini yaratish investorlar va kompaniyalar uchun huquqiy aniqlikni ta'minlaydi.

2. **Infratuzilmani rivojlantirish:** Savdo platformalari, kliring tizimlari va boshqa zarur infratuzilmani yaratish orqali derivativlar bozorining samarali faoliyatini ta'minlash mumkin.

3. **Moliyaviy savodxonlikni oshirish:** Seminarlar, treninglar va boshqa o'quv dasturlari orqali investorlar va kompaniyalar uchun moliyaviy derivativlar haqida bilim va ko'nikmalarni oshirish lozim.

Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, O'zbekistonda moliyaviy derivativlar bozorining rivojlanishi tezlashadi va bu iqtisodiyotning barqaror o'sishiga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar.

Moliyaviy derivativlar global iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi va moliyaviy risklarni boshqarish hamda investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish uchun samarali vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekistonda moliyaviy derivativlar bozorining rivojlanishi hali boshlang'ich bosqichda bo'lib, uni rivojlantirish yo'lidagi asosiy to'siqlar sifatida qonunchilik bazasining to'liq shakllanmaganligi, moliyaviy infratuzilmaning rivojlanmaganligi va investorlarning yetarli bilim va tajribaga ega emasligi qayd etildi.

Shu bilan birga, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, derivativlar bozori rivojlanishi bilan investitsion muhit yaxshilanadi, korporativ moliyaviy boshqaruv takomillashadi va iqtisodiy barqarorlik mustahkamlanadi. Shunday ekan, O'zbekistonda moliyaviy derivativlar bozorini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Qonunchilik bazasini takomillashtirish – Moliyaviy derivativlarning huquqiy asoslarini aniq belgilash va xalqaro standartlarga mos keluvchi normativ hujjatlarni ishlab chiqish zarur.

2. Moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish – Derivativlar bilan savdo qilish imkoniyatini ta'minlaydigan zamonaviy platformalar va kliring tizimlarini joriy etish kerak.

3. Derivativlar bozoriga investorlarni jalb qilish – Mahalliy va xorijiy investorlarni jalb qilish uchun soliq imtiyozlari, kafolat mexanizmlari va bozor shaffofligini oshirish choralari ko'rilishi lozim.

4. Regulyator organlarning rolini kuchaytirish – Moliya bozori nazorat organlari derivativlar bozorini tartibga solish va uning barqarorligini ta'minlash bo'yicha aniq strategiyalar ishlab chiqishi lozim.

Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilganda, O'zbekistonda moliyaviy derivativlar bozori samarali rivojlanishi va milliy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Adabiyotlar /Jumepamypa/Reference:

Akbarova N., Bakoyeva G (2022) 'Moliyaviy instrumentlar–derivativlarning qo'llanilish modellari', *Gospodarka i Innowacje.*, 24, pp. 1062–1066.

Elmirzayev S.E. va boshqalar. (2019). *Moliya bozori. Darslik- T.: "IQTISOD-MOLIYA"*,– 324 b.

Hull, J. (2009) *Options, futures, and other derivatives*. 7. ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall (The Prentice Hall series in finance).

Kolb W., James A., (2010) 'Financial Derivatives: Pricing and Risk Management', *SSRN Electronic Journal [Preprint]*. Available at: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1568206>.

Rahmonqulov I. R. (2024) 'Qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sish', *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH*, 3(30), pp. 145–148.

Shomirov A. (2022) *Kapital bozorini ekstensiv rivojlantirish istiqbollari. "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy jurnali. №1, fevral, ISSN: 2181-1016.*